

dir. Meselâ 49 ncu sayfada *Sociotype mixte*'leri tetkik ederken Clerget'nin bir eserine dayanarak bugünkü İzmir ve İstanbul halkı için söylediği şeylerin, kendimiz bu şehirlerin içinde yaşadığımız için, hakikate taban tabana aykırı olduğunu işaret edebiliriz.

BOUTHOU: TRAITÉ DE SOCIOLOGIE

Payot, Paris, 1948, P. 536

"İbni Haldûn" un içtimaî felsefesi ve bilhassa demografiye ait kitaplarıyla tanılan Sociologie Enstitüsü üyelerinden G. Bouthoul'un bu eseri yeni sosyoloji çalışmalarında ekol zıdlığından ileri gelen buhranı önleyecek, muhtelif görüşleri birbirine yaklaştırarak aralarında birleşik noktaları bulabilecek kudrette toplu bir el kitabı teşkil etmektedir. Müellif kitabına sosyolojinin tarihiyle başlıyor. İlk ve orta çağlardan geçerek içtimaî ilimlerin ayrı ayrı teşekkülünü ve bunları sistemleştirmek istiyen türlü sosyoloji teşebbüslerini anlatıyor. Burada içtimaî ilimlerin sentezi olmak üzere ileri sürülen sosyoloji teşebbüsleriyle bu ilimleri anlamaya yarayan bir metodoloji olmak itibariyle sosyoloji görüşünü karşılaştırıyor, bunları tenkit ediyor ve sosyolojinin sınırlarını çizmeye çalışıyor. Burada Durkheim ve Tarde'in tamamen zıd tezleri arasındaki birleşik noktalar bulan Bouthoul içtimaî olgunun karakterlerini inceliyor ve onun birçok manzaraları olduğu neticesine varıyor. Sosyolog müesseseler, zihniyetler, tipik ferdlerde görülen bu manzaraları başlıca üçte topluyor: 1) Dış manzaraları: istatistikle tetkik edilir. 2) İdeolojik manzara: şahadetler, hâtıralar ve tarihî vesikalarla incelenir. 3) İçtimaî duygu ve tavırlar: içe bakış vasıtasıyla kavranır ve ötekileri tamamlar.

Sosyolojinin metodu olguların müşahedesi, monografilerin tatbiki, kompleks muhitlerin tasviri, doğrudan doğruya müşahedenin genişletilmesi (karşılaştırma, yayma), tefsir ve izah (fonksyon kavramı, hâdiselerin menşelerinin aranması, istatistikle tefsir), tecrip safhalarından geçiyor. Bunları tarihî metod ve analogi yoluyla istidlâl (hypotezler) tamamlıyor. Sosyolojide *kanun* mefhumunun geçirdiği istihaleleri tenkit ederek içtimaî determinizm meselesine ihtiyatla dokunuyor. Aug. Comte'den beri çok alışılmış olan bir tâbirle sosyolojiyi *statik* ve *dinamik* diye iki kısma ayırmakla bera-

ber, Bouthoul, henüz genç bir ilim olan sosyolojide «içtimaî dinamik» e dair tehlikeli hipotez'lere girişmeden çekindiği için eserinde hemen yalnızca *içtimaî statik* üzerinde duruyor.

Burada önce içtimaî zümrelerin dış manzaralarını görüyoruz. Bunlar maddî yapılar, hayvan cemiyetleri, arkaik cemiyet yapıları ve demografik yapılarıdır. Maddî yapılar arasında birçok morfolojik tasnif denemelerinin tenkidi, içtimaî rabitaların mahiyeti, kompleks ve psikolojik tasnifler, zümrelerin mekânda ve zamanda türlü bölümleri anlatılmaktadır. Hayvan cemiyetleri bahsinde Espinas'ın ilk araştırmalarından hareket edilerek karşılıklı çekme, karşılıklı bağlılık, kalabalıklar, zümreler, birlikler gözden geçiriliyor. Arkaik cemiyet yapıları içinde de etnoloji ve Prehistoria'nın verileri karşılaştırılıyor. Müellif demografik, iktisadî yapılarda şahıs araştırmalarına dayanarak bu kısmı tamamlıyor. Bundan sonra psikolojik alâkalara göre zümreleri tetkike giriyor: Dinî faktör, siyasî alâkalar, dil unsuru, bedîi unsur, meslek zümreleri (iktisadî faaliyetler) bu alâkaların başlıcalarıdır. Bouthoul'a göre ruhî alâkalar çok komplekstir ve onları bire irca etmek mümkün değildir.

Üçüncü fasılda cemiyetin etnik unsurlarının tetkikine girilmektedir: Burada ırk nazariyelerinin tahlil ve tenkidi yapıldıktan sonra olgular üzerinde duruluyor. Siyasî zümre ile etnik zümrenin münasebeti, etnik zümre içinde mertebelenme hâdisesi anlatılıyor. Dördüncü fasılda mertebelenme şekillerini tetkike giriyor: Hayvan cemiyetlerinde iş bölümü, iptidaî cemiyetlerde mertebelenme, kast rejimi, modern cemiyetlerde başlıca mertebelenme şekilleri (siyasî mertebelenme, iktisadî mertebelenme, tabakalar ve sınıflar, farklaşma temayülü), mertebelenme ile müsavilik temayüllerinin karşılaşması ve birbirleri üzerine tesirleri bu bahsin mevzularıdır. Beşinci fasıl içtimaî yapılarda zaman faktörüne aittir: Her yapının kendine mahsus ritmi (kapalı circuit'ler, ritimler), cyclique hâdiseler (devrî olan cycle'lerle devrî olmıyan cycle'ler), bayramlar ve merasimlerin rolü, devreli hâdiselerin rolü (moda, moda ve âdet, moda ve mertebelenme, nesil mefhumu), iktisadî krizler ve istihsal ritimleri zaman faktörlerinin başlıca görünüşleridir.

Kitabın ikinci kısmı içtimaî psikolojiye aittir. Zamanımızda gittikçe ehemmiyeti artmakta ve sosyolojiden müstakil olarak tetkik edilmekte olan bu kısım önce Aug. Comte ve Tarde zamanındaki fazla tâmimci ilk tecrübeleri, ondan sonra Ward, Hobhouse'un

çalışmalarını, iktisadda psikolojik mektebi, Durkheim mektebinde aslî sosyoloji ile içtimaî psikolojinin karıştırılması yüzünden meydana çıkan mahzurları ve nihayet problemin şimdiki hâli ile psiko-sosyolojinin sahasını anlatmaktadır. Bundan sonra Bouthoul içtimaî psikolojinin karıştırılması yüzünden meydana çıkan mahzurları ve nihayet problemin şimdiki hâli ile psiko-sosyolojinin sahasını anlatmaktadır. Daha sonra Bouthoul içtimaî psikolojinin mevzuunu tarif ediyor. Burada içe bakış ve dışa bakış metodlarının birbirlerini nasıl tamamladıklarını, cemiyetle onu terkip eden insanlar arasındaki münasebetleri görüyoruz. Zihniyet başlığı altında müellif ferdi ve kolektif zihniyetlerin birbirine bağlılığını anlatıyor. Ferdiyetle şahsiyeti ayırıyor. «Kolektif tasavvur» mefhumunu tenkit ediyor. Değerlerin yaratılmasında düşünen süjenin yerini, cemiyetin kendi kendisinden nasıl haberdar olduğunu gösteriyor. Bundan sonra şahıslarla cemiyet arasındaki değişmelere geçiyor. Ferdden cemiyete ve cemiyetten ferde geçişlerin türlü şekillerini gözden geçiriyor. Düşünen süjenin tayininin doktrin ve pratik bakımından önemini izah ediyor. Bundan sonra zihniyet tiplerinin izahına giriyor. Ona göre bir cemiyet aynı zihniyette insanlardan mürekkep bir zümredir: Zihniyetin sabit kadroları nedir? Başlıca dinamik temâyüller ve zihin kategorileri, zihniyetin muhtevası (fikirler ve kavramlar, tasnifi), kutsal ve kutsal dışı (kutlu ve kutsuz), değer hükümleri ve gerçek hükümleri, değerlerin değişmeleri, tekniğin değer üzerine tesiri. — İptidaî zihniyetler (arkaik zihniyetler, iptidaî mefhumu, Lévy - Brühl'ün teorisi, sihir kanunları, arkaik zihniyetlerde kategoriler, iptidaîlerin gelenek bağlılığı, iptidaî düşüncenin umumî karakterleri) — Beşinci fasıl İnterpsychologie'ye aittir: Müellif burada psikolojik karşılıklı tesirleri, psikolojik interaction'un tarzlarını anlatıyor: Bunlar terbiye, genetik psikoloji, etnik psikoloji, kuvve halinde kabiliyetler ve düşüncenin pozitif muhtevası, taklit hâdiseleri, şartlı refleks, conversion'da şartlı refleks, sempati, ikna, isbat, teessürî mantık, telkin, halk psikolojisi, psiko-sosyal vaziyetlerde saygılı nüfuz (prestige) dir. Bundan sonra düşünen süje ile içtimaî müesseselerin münasebetlerini inceliyor: Müesseselerin derinleşmesi, teşebbüs ve muhtelif şekilleri, itikatların müesseseler üzerinde tesirleri bu bahiste tetkik ediliyor. Kitabın son kısmı cemiyetlerin mukayesesi ve tasnifine aittir. Bouthoul burada şimdiye kadar yapılmış olan cemiyet tasniflerini quan-

titatif ve kwalitatif olarak ikiye ayırdıktan sonra, her birinde türlü tasnif denemelerini gözden geçirmektedir. Ulaştığı neticeler bilhassa üç kriter üzerinde toplanıyor. 1) Teknik kritere göre yapılanlar, 2) Müessese kriterine göre yapılanlar, 3) Zihniyet kriterine dayananlar. Bütün kitapta esas itibariyle eklektik olan Bouthoul bu kriterlerden her birine ayrı ayrı değer verdiği için tasniflerden hiç birini reddetmemektedir.

VICTOR ZOLTOWSKI: CONTRIBUTION A LA THEORIE
EXPERIMENTALE DE LA CONNAISSANCE

L. Marcel Rivière, Paris, 1947 - P. 25

Fransız Sosyoloji Enstitüsü âzasından V. Zoltowski'nin bu küçük kitabı «Mekân ve zamanın içtimaî fonksiyonu» adıyla hazırladığı bir eserin taslağını teşkil etmektedir. Müellif bu kitapçıkta Durkheim'in sosyolojik bilgi teorisini ele alıyor, mekân ve zaman kategorilerinin mahiyetini aydınlatmaya çalışan eski fertçi teorilerin yetmezliği üzerinde ısrar ettikten sonra bunların ancak ferdin dışında içtimaî muhit vasıtasıyla aydınlanabileceği kanaatine varıyor. Şu kadar var ki Durkheim'in iddia ettiği gibi bilginin temeli olan bu iki esaslı kategorinin iptidaî zihniyetten çıkarılmasına imkân yoktur. Esasen bizim iptidaîler hakkındaki malûmatımız bu kadar müphem iken, o vasıta ile bilginin prensiplerini izaha çalışmak yerinde bir hareket sayılamaz. Bizimi için en şüpheli olan uzak devirlerden bugüne doğru gelecek yerde bugün içinde yaşadığımız cemiyetlerden başlamak ve mümkün olduğu kadar gerilere doğru gitmek daha doğru olur. Bu suretle bilginin sosyolojik tetkikine girişmek demek, onun hakkında yaşadığımız cemiyete ait tecrübî bir tetkik yapmak demektir. Böyle bir tetkik de tamamen ilmî olabilmek için saymaya ve ölçmeye elverişli bulunmalıdır. İşte bu esaslara göre sosyolojik araştırmalara istikamet veren bilhassa Simiand olmuştur ki, Zoltowski bu makalesinde Comte ve Durkheim tarafından temelleri atılan sosyolojik görüşün ancak Simiand tarafından tamamen ilmî istikamete sokulmuş olduğunu işaret ediyor, ona göre cemiyet ilminin hakikî metodu kaidelikleri araştıran mücerret tarihtir. Bu her şeyden önce ölçülebilen olguların tarihidir.

Zoltowski, hocasının iktisadî olaylara tatbik ettiği bu metodu